

Key words: Kyiv Pechersk Cave Monastery of Dormition, 18th – early 20th ct., social communication, time of communication, brethren.

УДК 94(477.83/.86):271.4(092)

Ігор Пилипів, Руслан Делятинський

СТАНОВЛЕННЯ БОГОСЛОВСЬКОЇ ОСВІТИ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

У статті проаналізовано особливості становлення та розвиток системи богословської освіти у Галицькій греко-католицькій митрополії наприкінці ХVІІІ – першій половині ХІХ ст. Відзначається, що Габсбурги значну увагу приділяли розвитку богословської освіти, яка мала забезпечити виховання нового покоління духовенства, здатного для активної душпастирської та громадської праці. Показано механізми правового регулювання та класифікацію закладів богословської освіти, їх організаційну структуру і специфіку навчально-виховного процесу. Вказується, що заснування Марією Терезою Віденської генеральної семінарії при церкві св. Варвари (т. зв. «Барбареум»), яка була відкрита 15 жовтня 1775 р у стало першим кроком до створення цілісної, формальної системи спеціальної богословської освіти Греко-католицької церкви. Показано систему навчання та роль Львівської генеральної семінарії та богословського факультету Львівського університету у підготовці та вихованню майбутніх греко-католицьких священиків.

Ключові слова: Греко-католицька церква, Галичина, богословська освіта, Австро-Угорська імперія, духовенство.

Богословська освіта в усіх християнських Церквах має важливе значення у підготовці священнослужителів, збереженні та продовженні релігійних традицій. Актуальність проблеми визначається і тим, що розвиток системи богословської освіти Греко-католицької церкви (далі – ГКЦ) в Україні на сучасному етапі повинен відбуватися із врахуванням історичного досвіду.

Проблеми розвитку богословської освіти ГКЦ недостатньо розроблена в історіографії. Окремі дослідники частково торкалися цих питань у своїх дослідженнях. Серед них М. Марусин [6], Г. Лужницький [5], І. Кашак [3], В. Ленцик [4], І.-П. Химка [12], В. Марчук [7], І. Андрухів, О. Лисенко, І. Пилипів [2], В. Фенич [11], Н. Яковенко [13] та інші.

Пристаювання до нових реалій богословської освіти ГКЦ після першого поділу Польщі 1772 р. відбувалося поступово, відповідно до змін в загальній освітній системі. Ліквідація Папою Климентом ХІV Ордену Єзуїтів в липні 1773 р., з одного боку, як зазначає Н. Яковенко, «загрожувала повним крахом системи освіти, яка з кінця ХVІ ст. майже повністю зосереджувалась в руках єзуїтів», а з іншого – забезпечувала певну матеріальну базу для проведення урядами вказаних держав реформи освітньої системи під впливом ідеалів Просвітництва [13, с. 494–495]. В Австрійській імперії внаслідок ліквідації Ордену Єзуїтів 1773 р. створено спеціальний Релігійний Фонд, завданням якого було покращення фінансового забезпечення парафіяльного духовенства Католицької Церкви латинського, грецького і вірменського обрядів [10, с. 117]. Крім того, у 1774 р. імператорським декретом запроваджено обов'язкову загальну освіту дітей віком від 6 до 13 років [3, с. 50]. Вже у 1777 р. декретом Марії Терези проведено реформу освітньої системи в Австрійській імперії, яка відтепер включала три види навчальних закладів: 1-класні парафіяльні школи з навчанням рідною мовою (у кожній парафії), 3-класні тривіальні школи (у містечках), 4-класні головні (або нормальні) школи з німецькою мовою навчання (у великих містах) [9, с. 10]. Отже, реформи 1774–1777 рр. сприяли розмежуванню загальної та спеціалізованої богословської освіти.

Габсбурги значну увагу приділяли розвитку богословської освіти, яка мала забезпечити виховання нового покоління духовенства, здатного для активної душпастирської та громадської праці. У червні 1774 р. Марія Тереза оголосила про свій намір «покінчити з усім, що могло дати привід уніатам вважати себе гіршими від римо-католиків», а в липні того ж року видала декрет про зміну офіційної назви «уніати» на «греко-католики». Задля виховання нового покоління духовенства своїм декретом 1774 р. Марія Тереза заснувала генеральну духовну семінарію для всіх греко-католиків в Австрійській імперії у Відні при церкві св. Варвари (т. зв. «Барбареум»), яка була відкрита 15 жовтня 1775 р. та проіснувала до 1 травня 1784 р. [12, с. 75]. У Віденській генеральній семінарії було відносно пропорційно розподілено місця для кандидатів духовного стану від греко-католицьких єпархій, які належали до різних канонічних юрисдикцій та історичних традицій Католицької Церкви в межах Австрійської імперії. Так, для кандидатів від Львівської і Перемишльської єпархій Київської Унійної Церкви уже 1775 р. Марія Тереза виділила 14

стипендіальних місць (в т.ч. 2 – для Василіянського Чину, по 6 – для представників світського духовенства від двох єпархій) [5, с. 445]. Крім того, по декілька місць виділено для кандидатів від Мукачівської, Крижевацької та Фагарської єпархій [4, с. 380]. За увесь період існування Віденської генеральної семінарії (1774–1783 рр.) богословську освіту здобули 29 вихованців з Галичини, 32 – із Закарпаття, решту становили серби і румуни [9, с. 9]. Таким чином, створення першої генеральної семінарії у Відні заклало основу для нового покоління, яке, здобувши високий рівень богословської освіти та засвоївши нові культурні норми поведінки, згодом сформувало якісно нову суспільну верству духовенства, що вже помітно вирізнялася від неосвічених та закріпачених селян, прагнула частково відмежуватися від них і навіть засновувала замкнуті в своєму колі священичі династії.

Створення Віденської генеральної семінарії, крім того, стало першим кроком до створення цілісної, формальної системи спеціальної, виключно богословської освіти. Але її розвиток був можливий при умові врахування місцевих обставин та потреб окремих єпархій. Очевидно, це усвідомлювали як представники цісарсько-королівської адміністрації, так і самі греко-католицькі єпископи. Наприклад, Львівський єпископ Лев Шептицький хотів у 1776 р. заснувати «однорічну тимчасову семінарію при соборі св. Юра, як реакцію проти 6–8 років формального навчання, запропонованих австрійською владою» [3, с. 43]. Виступаючи за скорочення терміну навчання, єпископ Лев Шептицький водночас поступово посилював мінімальні вимоги: претендент повинен був мати закінчений курс риторики, знати латинську мову та скласти богословський іспит; єпископ перевіряв моральний стан поведінки кандидата, вимагав від нього перед свяченнями сповіді віри та присяги про недопущення симонії; після рукоположення на священика єпископ надавав душпастирську посаду сотрудника або пароха [6, с. 72].

За правління Марії Терезії виявилось можливим співіснування як генеральної, так і єпархіальних духовних семінарій. Так, окрім Віденської генеральної семінарії, у 1779 р. засновано єпархіальні семінарії у Львові, Галичі, Кам'янці, Барі та Перемишлі. Львівська єпархіальна семінарія, як зазначає І. Качак, була зразком для семінарій в Галичі, Кам'янці та Барі [3, с. 43]. Детальнішої інформації про їх розвиток немає. Відомо лише, що Галицько-крилосьька семінарія існувала у 1779–1785 рр. [5, с. 446]. Тому припускаємо, що організація та навчальний процес в семінаріях Галича, Кам'янця та Бару побудовано на зразок «філій» (або «малих семінарій») Львівської єпархіальної семінарії.

Ініціатором заснування духовної семінарії у Львові був єпископ Лев Шептицький (1748–1779 рр.). Львівська семінарія в статусі єпархіальної проіснувала у 1779–1792 рр. [3, с. 43]. Її ректором був сам єпископ, а фактично керував префект, іменований єпископом. Першим префектом Львівської єпархіальної семінарії був о. Семен Жултовський, папський домовий прелат і канцлер капітули, який закінчив студії в семінарії Отців Театинів. Професорами семінарії були сотрудники кафедрального собору святого Юра [6, с. 72]. Навчальна програма Львівської єпархіальної семінарії включала такі богословські дисципліни, як догматика, моральне та пасторальне богослов'я, катехизація, гомілетика, літургіка, основи обряду, ірмологіон, хоральний спів, а також загальноосвітній предмет «політика» (про правила поведінки в суспільному житті). Термін навчання в семінарії, враховуючи потреби студентів у самостійному матеріальному забезпеченні, міг тривати від двох тижнів до чотирьох років [6, с. 72].

Перемишльська єпархіальна семінарія, яку заснував єпископ Максиміліана Рилло (1780–1794 рр.), існувала у 1779–1892 рр. [5, с. 445]. Порівняно із семінаріями в Галичі, Кам'янці та Барі, Перемишльська семінарія мала самостійний статус, оскільки підлягала юрисдикції місцевого єпископа [6, с. 67].

Розвиток богословської освіти за імператора Йосифа II (1780–1790 рр.) продовжувався в руслі реформи загальної системи освіти. У 1782 р. імператор Йосиф II запровадив обов'язкову загальну освіту для спільнот, які мали щонайменше 90–100 дітей [9, с. 26]. Ця реформа, на думку І. Качака, «забезпечувала базу нових студентів, з котрих семінарії вибирали своїх кандидатів, особливо тих, хто відвідував гімназію» [3, с. 51]. В галузі богословської освіти імператор Йосиф II також продовжив реформи: у 1783 р. скасував всі єпархіальні духовні семінарії [6, с. 67], а натомість створив генеральні духовні семінарії. Так, у 1783 р. декретом імператора Йосифа II заснована Львівська генеральна духовна семінарія латинського обряду [3, с. 43]. Зберігаючи рівноправність греко-католиків із латинським обрядом, на прохання Львівського єпископа Петра Білянського (1780–1798), Йосиф II своїм декретом 30 червня 1783 р. заснував Львівську генеральну греко-католицьку духовну семінарію, яку призначив для виховання кандидатів духовного стану з Львівської, Перемишльської, Холмської, Мукачівської, Пряшівської та Крижевацької єпархій [6, с. 74]. Згодом, у 1784 р. імператор Йосиф II видав декрет, за яким на навчання в генеральній духовній семінарії допускалися тільки випускники академічних гімназій [3, с. 52]. Цим забезпечувався взаємозв'язок системи загальної та богословської освіти, який зберігався й надалі, адже «академічна» підготовка

студентів Львівської духовної семінарії забезпечувалася на богословському факультеті Львівського університету, який був заснований декретом імператора Йосиф II того ж таки 1784 р. [9, с. 11].

Відкриття Львівської генеральної семінарії, першим ректором якої став о. Антін Ангелович, відбулося 1 листопада 1783 р. У першому році навчання розпочали 80 студентів, згодом кількість студентів зросла в середньому до 250 осіб щороку. Другим ректором був о. Михайло Щавницький (1784–1787 рр.), крилошанин Мукачівської єпархії, завдяки зусиллям якого чисельність студентів семінарії досягла 400 осіб, і це був найвищий показник чисельності «кандидатів духовного стану» за весь період існування Львівської генеральної семінарії аж до її закриття у 1946 р. [6, с. 74].

Навчальна програма в Львівській генеральній духовній семінарії після реформ 1783–1784 рр. була поділена на 2-річний курс філософії (релігія, філософія, латинська філологія, математика, історія природи, фізика та всесвітня історія) та 4-річний курс богослов'я (історія Церкви, біблійна археологія, вступ до Старого Завіту, східні мови, канонічне право, біблійна герменевтика, вступ і екзегеза Нового Завіту, догматичне і моральне богослов'я, пасторальне богослов'я, катехитика і методологія) [3, с. 46].

Навчальна програма академічної підготовки студентів Львівської генеральної семінарії на богословському факультеті Львівського університету передбачала знання латинської мови, яку здобували тільки випускники гімназій. Проте у 1780-х рр. загальний освітній рівень кандидатів духовного стану був не надто високим, а матеріальні можливості парафіяльних священиків не дозволяли забезпечити своїм синам освіту в гімназіях. Тому з метою ефективної підготовки парафіяльного духовенства довелося досягнути певного тимчасово компромісу в системі богословської підготовки. Окремим рескриптом від 5 січня 1786 р. Йосиф II запровадив навчання студентів семінарії рідною мовою, а згодом зобов'язав губернатора Галичини доручити дирекції генеральної семінарії «пильнувати кандидатів аби вчилися катехізувати, говорити проповіді і писати в своїй народній і то людській мові і аби професори перепитували їх деколи по-латині, але також сею народною мовою» [9, с. 12]. Врешті, у 1787 р. на богословському факультеті Львівського університету створено «Руський Інститут» («*Studium Ruthenum*»), де «кандидати духовного стану» Львівської генеральної семінарії, котрі не знали латинської мови, отримували «виклади в народній мові». Фактично до 1795 р. в «Руському Інституті» на богословському факультеті Львівського університету «викладали тільки українці і не було ні одного німця чи поляка. Одинокий чужинець – це був д-р Іван Потоцький, світський священик, але і він викладав катехитику й пасторальну богословію по-українськи» [6, с. 75]. Така гнучка освітня політика дала свої позитивні результати: завдяки підготовці семінаристів в «Руському Інституті», який проіснував до 1809 р. [1, с. 36–38], вдалося забезпечити значну частину вакантних посад у парафіях (в межах всієї Галицької митрополії), де знання латинської мови не було вкрай необхідною умовою душпастирської праці; і лише з часом, аж з 1817 р., на всіх факультетах (в т.ч. й богословському) Львівського університету запроваджено навчання німецькою мовою. Крім того, у 1818 р. навчальна програма Львівської генеральної семінарії збільшена з 5-ти до 6-ти років [3, с. 52]. У 1819 р. з метою ефективного вирішення проблеми заміщення вакантних посад парафіяльного духовенства Галицької митрополії був виданий дозвіл на закінчення Львівської генеральної духовної семінарії у скороченому 3-річному курсі [3, с. 46]. Нарешті, у 1849 р. навчальний план Львівської генеральної семінарії знову збільшено до 6–7 років [3, с. 52].

Організаційний взаємозв'язок між Львівською генеральною семінарією та богословським факультетом Львівського університету зберігався аж до 1920 р. Характерно, що навіть коли у 1806 р. університет перенесли зі Львова до Кракова, то у Львові все ж таки залишився лицей, в структурі якого збереглися богословський, філософський та правничий відділи; при цьому на перших двох збережено право надавати докторський ступінь. Пізніше, коли у університет знову перенесено з Кракова до Львова, навчання студентів генеральної семінарії продовжилась на богословському факультеті Львівського університету [6, с. 75].

Отож, Львівська генеральна греко-католицька духовна семінарія від її заснування і до середини XIX ст. залишалася, можемо стверджувати, єдиним богословським навчальним закладом в Галицькій митрополії ГКЦ. У травні 1802 р. імператор Франц I дозволив заснувати єпархіальну семінарію в Перемишлі, але до її фактичного відкриття 1845 р. кандидати від Перемишльської єпархії могли навчатися у Львівській генеральній семінарії [3, с. 45]. Звичайно, для кандидатів духовного стану Галицької митрополії ГКЦ у першій половині XIX ст. існували й інші можливості здобути богословську освіту в межах Австрійської імперії. Так, у Відні з 1808 р. відновлено духовну семінарію (фактично школу-інтернат семінарийного типу) для греко-католиків, в якій до 1892 р., використовуючи базу богословського факультету Віденського університету, продовжувалася підготовка нового покоління духовенства [12, с. 75]. У Папській Грецькій колегії святого Атанасія в Римі також виділено декілька місць для кандидатів духовного стану Галицької митрополії ГКЦ, але внаслідок наполеонівських війн в Європі її тимчасово закрито у 1809 р. й відновлено аж у 1845 р. з

новою назвою – «Папська колегія святого Атанасія для греків і русинів» [6, с. 85]. У 1857 р. за активної участі відновленого Ордену Єзуїтів засновано богословський факультет в університеті Інсбрука, де згодом також здобували освіту кандидати з Галицької митрополії ГКЦ [3, с. 55].

Реформа загальної та богословської освіти в Австрійській імперії наприкінці XVIII ст. принесла вагомий результат впродовж XIX – першої половини XX ст. Поєднання та деякий взаємозв'язок загальної та спеціальної, в тому числі й богословської, систем освіти, впливало із концепції освітньої реформи Габсбургів, за якою духовенство також повинно було сприяти розвитку світської освіти. «Освічені монархи, – як підкреслює І. Химка, – не лише встановили інститути, що відроджували цю Церкву, а й дали греко-католицькому кліру ідеальний кодекс поведінки, який не вбачав суперечності, ба навіть істотної відмінності між поширенням віри і світських знань, між вихованням добрих християн і добрих громадян» [12, с. 77].

Духовенство Галицької митрополії ГКЦ, виконуючи реформаторські декрети Габсбургів стало основним рушієм розвитку загальної та спеціальної освіти в Галичині. Так, єпископи Петро Білянський та Максиміліан Рилло у 1780–1790-х рр. своїми розпорядженнями зобов'язували духовенство забезпечити заснування парафіяльних шкіл і навчання в них дітей селян. У 1798 р. в Галичині було 247 шкіл (в т.ч. 1 нормальна, 9 головних, 3 тривіальних, 8 окружних, 112 міських, 114 сільських). З метою ефективного контролю за розвитком освітньої системи у 1797 р. в Галицькій митрополії УГКЦ засновано посади деканальних шкільних наглядачів, які були підзвітними єпископським консисторіям у Львові та Перемишлі [9, с. 14]. З ініціативи каноніка Перемишльської капітули о. Івана Могильницького за період його перебування на посаді єпархіального шкільного наглядача в єпархії засновано 410 руських народних шкіл, а в 1817 р. за сприяння єпископа Михайла Левицького засновано дяко-вчительський інститут у Перемишлі [8, с. 402]. Перемишльський єпископ Іван Снігурський у 1840 р., долаючи опозицію польської шляхти, виступив на засіданні Галицького сейму з пропозицією розширити мережу парафіяльних шкіл у селах, а Галицький митрополит М. Левицький у 1842–1855 рр. сприяв відновленню та заснуванню у Львівській архиєпархії понад 1 тис. шкіл такого типу [12, с. 78]. У Львівській генеральній семінарії у 1849 р. з ініціативи студента Василя Ковальського та за допомогою віце-ректора о. Ільницького засновано читальню, в рамках роботи якої відкрито гуртки сільського господарства, пасічництва, садівництва, молочарства тощо, щоб сприяти підготовці семінаристів до практичного життя та «служби народові» [6, с. 76]. Вже у 1868 р. о. Степан Качала заснував у Львові культурно-освітнє товариство «Просвіта», яке стало зразком та базою для інших українських товариств [8, с. 425], зокрема, створеного 1881 р. Руського педагогічного товариства (з 1926 р. – Українське педагогічне товариство «Рідна школа») [9, с. 73].

Отже, роль греко-католицького духовенства у розвитку системи загальної освіти впродовж у першій половині XIX ст. було досить вагомою. Водночас богословська освіта в Галицькій митрополії ГКЦ спрямовувалась головним чином на формування нового покоління духовенства, яке одним з головних своїх завдань вважало не тільки виконання душпастирських обов'язків, а насамперед просвітницьку та громадську працю для довіреного його душпастирській опіці народу.

Список використаних джерел

1. Андрохівич А. Львівське «Studium Ruthenum» / А. Андрохівич // Записки НТШ. – 1927. – Т.146. – С. 33–118.
2. Андрухів І. Станіславська (Івано-Франківська єпархія ГКЦ) крізь призму століть: історико-релігійний аспект: наукова монографія / І. Андрухів, О. Лисенко, І. Пилипів. – Надвірна: Надвірнянська друкарня, 2010. – 500 с.
3. Кашак І. Виховання Українського Греко-Католицького Священника (1882–1946) / о. д-р І. Кашак; Переклад з англ. О. Шпунт. – Львів: Свічадо, 2007. – 232 с.
4. Ленчик В. Нарис історії Української Церкви / В. Ленчик. – Львів: Свічадо, 2003. – 600 с.
5. Лужницький Г. Українська Церква між Сходом і Заходом: нарис історії Української Церкви / Г. Лужницький. – 2-е вид., виправлене. – Львів: Свічадо, 2008. – 640 с.
6. Марусин М. Погляд на виховання кандидатів духовного стану на Україні / М. Марусин // Богословія. – 1943–1963. – Т.21–24. – С.40–94.
7. Марчук В.В. Церква, духовність, нація: Українська греко-католицька церква в суспільному житті України XX ст. / В. В. Марчук. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. – 464 с.
8. Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні / владика С. Мудрий, ЧСВВ. – 4-те вид. – Жовква: Місіонер, 2010. – 528 с.
9. Стуларик Б. Шкільництво Галичини (1772–1939 рр.) / Б. Стуларик. – Івано-Франківськ: Друкарня Івано-Франківського управління по пресі, 1994. – 144 с.
10. Турій О. Соціальний статус і матеріальне становище греко-католицького духовенства Галичини в середині XIX століття / О. Турій // Ковчег: Науковий збірник із церковної історії. – Львів, 2000. – Ч.2. – С.115–148.
11. Фенич В.І. Богословська католицька освіта: деякі міркування про стан і перспективи її розвитку в Україні / В. Фенич // Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського: [електронний ресурс] – режим доступу: http://nbuv.gov.ua/portal/natural/nvunu/Ist/2008_21/031.htm.
12. Химка І.П. Греко-Католицька Церква і національне відродження у Галичині (1772–1918) / І.П. Химка // Ковчег: Збірник статей з церковної історії. – Ч.1. – Львів, 1993. – С. 73–107.
13. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України / Н. Яковенко. – 2-е вид., перероблене та розширене. – К.: Критика, 2005. – 584 с.

Игорь Пыльпив, Руслан Делятынский

**СТАНОВЛЕНИЕ БОГОСЛОВСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ ГРЕКО-КАТОЛИЧЕСКОЙ
ЦЕРКВИ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX В.**

В статье проанализировано особенности становление и развития системы богословского образования в Галичской греко-католической митрополии в конце XVIII – первой половине XIX вв. Отмечается, что Габсбурги значительное внимание уделяли развитию богословского образования, которое должно было обеспечить воспитание нового поколения духовенства, способного к активной пастырской и общественной деятельности. Показано механизмы правового регулирования и классификацию заведений богословского образования, их организационную структуру и специфику учебно-воспитательного процесса. Указывается, что основание Марией Терезией Венской генеральной семинарии при церкви св. Варвары (т.н. «Барбарееум»), которая была открыта 15 октября 1775 г., стало первым шагом к созданию целостной формальной системы специального богословского образования Греко-Католической Церкви. Показано систему обучения и роль Львовской генеральной семинарии и богословского факультета Львовского университета в подготовке и воспитании будущих греко-католических священников.

Ключевые слова: Греко-католическая церковь, Галиция, богословское образование, Австро-Угорская империя, духовенство.

Ihor Pylypiv, Ruslan Deliatynskyi

**FOUNDATION OF THEOLOGICAL EDUCATION GREEK-CATHOLIC CHURCH IN THE
FIRST HALF OF THE XIX CENTURY**

In the article was analysed peculiarities of becoming and development of theological system of education in the Halychyna Greec-Catholic metropole at the end XVIII – first half of the XIX century. It is known, that Gabsburg paid attention to development of theological education, that had to provide education of new generation of clergy, capable for active public labour. The mechanisms of the legal adjusting and classification of theological educational establishments are shown, organizational structure and specific of educational process. It pointed out that foundation of the Vienna general seminary by Maria Theresa at the church of st.Barbara (called Barbarum), was open in October 15th, 1775 became the first step for creation of the integral, formal system of the special theological formation of greec-catholic church. The system of education and the role of Lviv general seminary and theological faculty of the Lviv university is shown in preparation and education of future greec-catholic priests.

Key words: Greec-catholic church, Halychyna, theological education, Austro-Hungarian Empire, clergy.